

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Θ. ΚΑΤΣΟΥΛΑΚΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

Β΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ, ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ
ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΜΕ ΤΡΑΠΕΖΑ ΘΕΜΑΤΩΝ

Θέση υπογραφής δικαιούχων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση.

«Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου».

Ο Δ. Θ. Κατσουλάκος συνέγραψε την αναδίγηση της ιστορικής αφήγησης του σχολικού βιβλίου, την ανάλυση των πηγών και των εικόνων καθώς και τις απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου. Η Χ. Παπαϊωάννου έκανε την επιλογή των θεμάτων των Κριτηρίων αξιολόγησης και συνέγραψε τις απαντήσεις τους.

Εκδόσεις Πατάκη – Εκπαίδευση

Δημήτρης Θ. Κατσουλάκος, *Ιστορία Β΄ Γενικού Λυκείου – Γενικής Παιδείας*

Υπεύθυνος έκδοσης: Βαγγέλης Μπακλαβάς

Διορθώσεις: Παντελής Μάσσοσ

Σελιδοποίηση: Αλέξιος Μάστορης

Copyright© Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη), Δημήτρης Θ. Κατσουλάκος
και Χριστίνα Παπαϊωάννου, Αθήνα, 2023

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Ιούλιος 2023

ΚΕΤ Ζ136 – ΚΕΠ 486/23

ISBN 978-960-16-7536-7

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β΄ ΚΤΕΟ),
570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΕΩΣ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΒΕΡΝΤΕΝ (565-843)

2. Η βασιλεία του Ηρακλείου (610-641):	
Αποφασιστικοί αγώνες και μεταρρυθμίσεις	9
β. <i>Εσωτερική αναδιοργάνωση</i>	
γ. <i>Εξελληνισμός του κράτους</i>	
3. Η εμφάνιση του ισλάμ	13
α. <i>Η προϊσλαμική Αραβία</i>	
β. <i>Η οργάνωση των Αράβων</i>	
5. Η εικονομαχία	17
α. <i>Συνθήκες εκδήλωσης της εικονομαχίας</i>	
β. <i>Έναρξη της εικονομαχίας</i>	
γ. <i>Κορύφωση της εικονομαχίας</i>	
δ. <i>Αναζωπύρωση και τέλος της εικονομαχίας</i>	
6. Κοινωνία και οικονομία	24
β. <i>Στρατιωτικοποίηση και εποικισμοί</i>	
7. Σλάβοι και Βούλγαροι	27
α. <i>Σκλαβηνίες</i>	
8. Το φραγκικό κράτος υπό τις δυναστείες των Μεροβιγγείων και των Καρολιδών	29
β. <i>Οι Καρολίδες και η ακμή της φραγκικής δύναμης</i>	
γ. <i>Το πρόβλημα των δύο αυτοκρατοριών</i>	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄ Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ: ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΕΡΜΑΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ ΕΩΣ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ (843-1054)

1. Προοίμιο της ακμής του βυζαντινού κράτους (843-867)	35
α. <i>Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων</i>	
β. <i>Ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο Εκκλησιών και το Πρώτο Σχίσμα</i>	
3. Κοινωνία	41
α. <i>Η ανώτερη αριστοκρατία</i>	
β. <i>Η μεσαία τάξη</i>	
γ. <i>Η κοινωνία τον «χωρίου» και η πάλη κατά των δυνατών</i>	
4. Διοίκηση και νομοθεσία	46
γ. <i>Η νομοθεσία</i>	

- 5. Η διεθνής ακτινοβολία του Βυζαντίου** 49
- α. Η βυζαντινή διπλωματία*
  - στ. Το Σχίσμα μεταξύ των δύο Εκκλησιών*
  - ζ. Οι σχέσεις με τις ιταλικές ναυτικές πόλεις*
- 7. Οικονομία και κοινωνία στη δυτική Ευρώπη.**
Το σύστημα της φεουδαρχίας 54
- α. Χαρακτηριστικά και εξελίξεις*
  - β. Η επικράτηση του συστήματος της φεουδαρχίας*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄ ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΕΩΣ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΥΣ (1054-1204)

- 5. Οικονομικές μεταβολές στη δυτική Ευρώπη** 57
- α. Ο πληθυσμός και η γεωργία*
  - β. Οι πόλεις*
  - γ. Το εμπόριο*
- 7. Οι σταυροφορίες** 63
- α. Οι αιτίες*
  - δ. Η Τέταρτη Σταυροφορία*
  - ε. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄ Η ΛΑΤΙΝΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Η ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΕΙΑ ΕΠΟΧΗ (1204-1453). Ο ΥΣΤΕΡΟΣ ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ ΣΤΗ ΔΥΣΗ

- 2. Τα ελληνικά κράτη: Τραπεζούς, Ήπειρος, Νίκαια** 70
- α. Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας*
  - β. Το κράτος της Ηπείρου*
  - γ. Η Αυτοκρατορία της Νίκαιας και η ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*
- 6. Οι Οθωμανοί και η ραγδαία προέλασή τους** 76
- α. Η κατάκτηση της Μ. Ασίας*
  - β. Η οργάνωση του κράτους των Οθωμανών*
  - γ. Η οθωμανική προέλαση στα Βαλκάνια. Το Βυζάντιο υποτελής*
- 7. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης.** 82
- α. Αναζήτηση βοήθειας στη Δύση*
  - β. Η Άλωση*
  - γ. Το Βυζάντιο μετά την Άλωση*
- 8. Η Δυτική Ευρώπη στη διάρκεια του ύστερου Μεσαίωνα** 89
- γ. Η κρίση της φεουδαρχίας*

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ
ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ ΩΣ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ
ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ (1453-1648)**

- 2. Αναγέννηση και ανθρωπισμός** 92
- α. Οι νέοι δρόμοι δημιουργίας
  - β. Το κίνημα του ανθρωπισμού
  - γ. Η τυπογραφία και η διάδοση της Αναγέννησης και του ανθρωπισμού
- 3. Οι Ανακαλύψεις** 102
- γ. Οι Ευρωπαίοι ανακαλύπτουν τον κόσμο
  - ε. Η Ευρώπη μετά τις Ανακαλύψεις
- 4. Θρησκευτική μεταρρύθμιση (1517-1555)** 110
- α. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία σε κρίση
  - β. Η Μεταρρύθμιση του Λούθηρου
  - δ. Η Αντιμεταρρύθμιση
  - ε. Οι συνέπειες της Μεταρρύθμισης

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ (1648)
ΩΣ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ (1815)**

- 1. Ο Διαφωτισμός** 120
- α. Το πλαίσιο διαμόρφωσής του
  - β. Οι ιδέες και οι φορείς τους
  - γ. Η διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού
  - δ. Οι επιδράσεις του Διαφωτισμού
- 2. Οικονομικές εξελίξεις: Οι απαρχές της βιομηχανικής επανάστασης, οι οικονομικές θεωρίες** 137
- β. Οι οικονομικές θεωρίες
- 3. Η Αμερικανική Επανάσταση** 141
- β. Η ρήξη (1774) και ο πόλεμος της Ανεξαρτησίας (1775-1783)
  - γ. Η γέννηση ενός νέου κράτους
  - δ. Οι συνέπειες
- 4. Η Γαλλική Επανάσταση και η ναπολεόντεια περίοδος (1789-1815)** 150
- β. Η έκρηξη της Επανάστασης (1789)
  - στ. Η Εποχή του Ναπολέοντα (1799-1815)
  - ζ. Ο χαρακτήρας και το έργο της Επανάστασης

Κριτήρια Αξιολόγησης 161

Απαντήσεις στα Κριτήρια Αξιολόγησης 187

ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ
ΕΩΣ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ
ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΒΕΡΝΤΕΝ
(565-843)

2.

Η βασιλεία του Ηρακλείου (610-641):
Αποφασιστικοί αγώνες και μεταρρυθμίσεις

β) Εσωτερική αναδιοργάνωση

*Η συγκρότηση
των θεμάτων*

Για να διοικηθεί η απέραντη αυτοκρατορία καλύτερα, εφαρμόστηκε μια διοικητική μεταρρύθμιση, με την οποία συγκροτήθηκαν τα θέματα. Τα θέματα ήταν αρχικά στρατιωτικές μονάδες που δεν είχαν μόνιμη βάση. Όταν οι μονάδες αυτές εγκαταστάθηκαν κάπου μόνιμα, *θέματα* ονομάστηκαν και οι περιοχές εγκατάστασής τους. Σταδιακά, **οι περιοχές αυτές εξελίχθηκαν σε διοικητικές περιφέρειες**. Ανώτατος στρατιωτικός και πολιτικός αρχηγός του θέματος ήταν ο στρατηγός. Τα στρατιωτόπια ήταν κτήματα που διέθεταν οι στρατιώτες, από τα έσοδα των οποίων συντηρούσαν το άλογο και τον οπλισμό τους. Μετά τον θάνατό τους το κτήμα και η υποχρέωση για στρατιωτική υπηρεσία κληροδοτούνταν στον πρωτότοκο γιο. Η θεματική οργάνωση πρωτοεμφανίστηκε στη Μικρά Ασία στα μέσα του 7ου αι. Σταδιακά επεκτάθηκε και στα Βαλκάνια και **αποτελέσσε τη σπονδυλική στήλη του κράτους κατά τα μεσοβυζαντινά χρόνια**.

*Οι συνέπειες
από την εφαρμογή
της θεματικής οργάνωσης*

Η εφαρμογή της θεματικής οργάνωσης **συνέβαλε στη βελτίωση του αμυντικού συστήματος και της κοινωνικής οργάνωσης**, καθώς: α) οι μισθοφόροι εξέλιπαν, β) οι στρατιώτες-αγρότες επιδείκνυαν υψηλότερο στρατιωτικό φρόνημα, αφού μάχονταν και για την περιουσία τους, γ) η μικρομεσαία ιδιοκτησία ενισχύθηκε, καθώς οι μεγαλογαιοκτήμονες είχαν αποδεκατιστεί κατά τη διάρκεια των αβαροσλαβικών επιδρομών και τα χωράφια τους είχαν περάσει στα χέρια ακτημόνων και μικροκαλλιεργητών, δ) οι ελεύθεροι αγρότες αποτελούσαν πλέον την πιο δυναμική βυζαντινή τάξη, οργανωμένοι σε κοινότητες χωριών.

Οι μεταβολές
στην κρατική διοίκηση

Παράλληλα, σημειώθηκαν αλλαγές και στην κρατική διοίκηση. Από τα μέσα του 7ου αι. **οι κρατικές υπηρεσίες εξαρτιόνταν έμμεσα από τον αυτοκράτορα.**

Εκτός από τον λογοθέτη του Γενικού, που είχε την ευθύνη των οικονομικών, εμφανίστηκε και το αξίωμα του λογοθέτη του Δρόμου, που εξελίχτηκε στον ανώτατο αξιωματούχο της αυτοκρατορίας (είδος πρωθυπουργού).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

μέσα 7ου αι.: Οργανώνονται τα πρώτα θέματα στη Μικρά Ασία.
Οι κρατικές υπηρεσίες εξαρτώνται άμεσα από τον αυτοκράτορα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

- Για να διοικηθεί η απέραντη αυτοκρατορία καλύτερα, συγκροτήθηκαν τα θέματα. Τα θέματα ήταν αρχικά στρατιωτικές μονάδες που μετακινούνταν μέσα στα όρια του κράτους. Όταν απέκτησαν μόνιμη βάση, *θέματα* ονομάστηκαν οι περιοχές εγκατάστασής τους, που εξελίχθηκαν σε διοικητικές περιφέρειες.
- Η εφαρμογή της θεματικής οργάνωσης συνέβαλε στη βελτίωση του αμυντικού συστήματος και της κοινωνικής οργάνωσης της αυτοκρατορίας.

γ) Εξελληνισμός του κράτους

Εθνολογική
ομοιογένεια

Η απώλεια των ανατολικών επαρχιών είχε και μια θετική συνέπεια για το Βυζάντιο. Η αυτοκρατορία απέκτησε πλέον εθνολογική ομοιογένεια, καθώς η **συτριπτική πλειονότητα των κατοίκων της ήταν Έλληνες ή ελληνόφωνοι.**

Η ελληνική γλώσσα

Τα ελληνικά καθιερώθηκαν ως **επίσημη γλώσσα του κράτους**, παραγκωνίζοντας τα λατινικά. Επίσης, μεταβλήθηκε και ο επίσημος αυτοκρατορικός τίτλος. Ο Ηράκλειος χρησιμοποίησε τον τίτλο «βασιλεύς πιστός έν Χριστῶ», αντί των ρωμαϊκών «imperator Romanorum», «Caesar» και «Augustus».

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

- Μετά την απώλεια των ανατολικών επαρχιών το βυζαντινό κράτος απέκτησε εθνολογική ομοιογένεια, καθώς η πλειονότητα των κατοίκων του ήταν Έλληνες ή ελληνόφωνοι.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. *Να επισημάνετε τα στοιχεία που αποδεικνύουν τον θρησκευτικό χαρακτήρα των εκστρατειών του Ηρακλείου.*

Ο χαρακτήρας των εκστρατειών του Ηρακλείου ήταν πρωτίστως θρησκευτικός. Οι Πέρσες είχαν καταλάβει τα Ιεροσόλυμα (614) και είχαν μεταφέρει τον Τίμιο Σταυρό στην Κτησιφώντα. Το γεγονός αυτό προκάλεσε μεγάλη συγκίνηση στη χριστιανοσύνη. Έτσι, ο πόλεμος πήρε θρησκευτικό χαρακτήρα, αφού γινόταν εναντίον των πυρολατρών Περσών, οι οποίοι με την πράξη τους (αρπαγή του Τιμίου Σταυρού) είχαν θίξει την τιμή των ορθόδοξων Βυζαντινών. Ο πατριάρχης Σέργιος ενίσχυσε ηθικά και υλικά τον αυτοκράτορα. Ακόμα και τα ιερά σκεύη των εκκλησιών εκποιήθηκαν για τις ανάγκες του πολέμου. Η αποκατάσταση του Τιμίου Σταυρού στα Ιεροσόλυμα σήμανε και το τέλος «του πρώτου μεγάλου θρησκευτικού πολέμου της χριστιανοσύνης».

2. *Διαβάστε με προσοχή το παράθεμα για τα θέματα. Πότε δημιουργήθηκαν τα πρώτα θέματα; Ποια ανάγκη οδήγησε στη δημιουργία τους;*

Η διαίρεση του κράτους σε θέματα αποτέλεσε μια καινοτομία. Η συγκρότηση των θεμάτων ξεκίνησε από τη Μικρά Ασία, στα μέσα του 7ου αι. Η διαίρεση αυτή είχε ως σκοπό την ουσιαστικότερη διακυβέρνηση του κράτους, μετά την απώλεια εδαφών σε Ανατολή και Δύση, που οδήγησε στον περιορισμό του κράτους σε περιοχές με περισσότερο ομοιογενή πληθυσμό.

3. *Μελετήστε το παράθεμα για τον στρατιώτη-αγρότη. Ποιες υποχρεώσεις είχαν οι στρατιώτες των κοινοτήτων σε περίπτωση πολέμου;*

Σε περίπτωση πολέμου οι αγρότες των κοινοτήτων υποχρεώνονταν να προσέλθουν στους χώρους επιστράτευσης, μαζί με τα άλογά τους και τον οπλισμό τους. Η υποχρέωση αυτή απέρρεε από την παραχώρηση σε αυτούς στρατιωτοπίων.

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ**Η γένεση των θεμάτων και η καθιέρωση της ελληνικής**

Σχολιασμός: Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, υπό την ιδιότητα του ως ιστορικού, αναφέρει ότι το θεματικό σύστημα επιβλήθηκε από την ανάγκη για αποτελεσματικότερη διοίκηση του κράτους. Ήδη η Αυτοκρατορία είχε χάσει πολλές περιοχές σε Ανατολή και Δύση. Περιορισμένη στον χώρο όπου είχε κυριαρχήσει ο ελληνικός πολιτισμός, γρήγορα εξελληνίστηκε πλήρως.

Ερώτηση: Ποιοι λόγοι οδήγησαν στον εξελληνισμό του βυζαντινού κράτους;

Ο στρατιώτης-αγρότης και οι υποχρεώσεις του**Σχολιασμός:**

Η θεματική τάξη απαιτούσε κάθε στρατιώτης-αγρότης σε περίπτωση κινδύνου να παρουσιαστεί σε ορισμένο τόπο με το άλογό του και τον οπλισμό του. Το κράτος είχε μοιράσει στους στρατιώτες γη. Ο θάνατος του αλόγου και η δυσκολία του στρατιώτη να αναπληρώσει το κενό κάνει τον αξιωματικό να δυσανασχετεί και να απειλεί. Δικαιολογημένες οι αντιδράσεις και των δύο. Η μαρτυρία προέρχεται από το αγιολογικό κείμενο του Φιλάρету, πλούσιου γεωργού από την Παφλαγονία, που χάρισε τα υπάρχοντά του στον λαό και αναγορεύτηκε αργότερα άγιος της ορθόδοξης Εκκλησίας. Ο βίος του Φιλάρету (8ος αι.) περιέχει χρήσιμες πληροφορίες για την κοινωνία και τη στρατολογία των Βυζαντινών.

Ερώτηση:

Γιατί ο στρατιώτης-αγρότης του οποίου το άλογο ψόφησε ήρθε σε πολύ δύσκολη θέση;

3.

Η εμφάνιση του ισλάμ**α) Η προϊσλαμική Αραβία**

Η κατάσταση στην προϊσλαμική Αραβία

Κατά την προϊσλαμική περίοδο στη νότια Αραβία η κοινωνία είχε αγροτικό χαρακτήρα· στη βόρεια κυριαρχούσε η φυλετική οργάνωση και οι κάτοικοι ήταν κυρίως νομάδες, που συγκρούονταν μεταξύ τους και λεπλοτούσαν τα караβάνια που περνούσαν από τις περιοχές τους.

Σχέσεις Βυζαντίου και προϊσλαμικής Αραβίας

Οι νομάδες της προϊσλαμικής Αραβίας δεν αποτελούσαν ουσιαστικό κίνδυνο για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

- Στην προϊσλαμική Αραβία δεν είχε συγκροτηθεί ενιαία κεντρική διοίκηση.

β) Η οργάνωση των Αράβων

Η γένεση του Ισλάμ

Ιδρυτής του ισλάμ υπήρξε ο Μωάμεθ. Ο Μωάμεθ ήταν ένας οδηγός караβανιών από τη Μέκκα, ο οποίος γνώριζε καλά τον χριστιανισμό και τον ιουδαϊσμό. Το 613 άρχισε να κηρύττει τη νέα θρησκεία, κατηγορώντας τους συμπατριώτες του ως ειδωλολάτρες. Το 622 εκδιώχθηκε από τη Μέκκα και κατέφυγε στη Μεδίνα, όπου ίδρυσε μια κοινότητα πιστών. Το έτος αυτό αποτελεί την αφετηρία του χρονολογικού συστήματος των Αράβων (Εγίρα) και θεωρείται η αρχή της ισλαμικής κυριαρχίας στην περιοχή. **Μέσα σε δέκα χρόνια το ισλάμ κυριαρχούσε στην Αραβία και ο Μωάμεθ συνένωσε τις αραβικές φυλές.**

Ο ιερός πόλεμος (τζικάντ)

Οι πιστοί της νέας θρησκείας ονομάστηκαν μουσουλμάνοι. Ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων είναι το κοράνι. Για τους μουσουλμάνους ιδιαίτερη σημασία είχε ο ιερός πόλεμος (τζικάντ). Ιερός πόλεμος ονομάζεται η υποχρέωση των πιστών να διαδώσουν το ισλάμ στους απίστευτους με το σπαθί. Όσοι πεθάνουν την ώρα του ιερού αυτού καθήκοντος (μάρτυρες της πίστης) πηγαίνουν στον παράδεισο.

Η ραγδαία εξάπλωση του ισλάμ οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στον θεσμό του ιερού πολέμου.

Ο θεοκρατικός χαρακτήρας των ισλαμικών κρατών

Το ισλάμ, παρ' όλο που αξιοποίησε, εν μέρει, τη διδασκαλία του χριστιανισμού και του ιουδαϊσμού, διαφέρει από τις θρησκείες αυτές ως προς τούτο: **δεν καθορίζει μόνο τη θρησκευτική αλλά και την πολιτική-κοινωνική ζωή των πιστών.** Η θρησκευτική κοινότητα ταυτίζεται με το κράτος, που αποκτά χαρακτήρα θεοκρατικό. Ο παραβάτης των ιερών κανόνων δικάζεται από τον μουφτή* ή τον καδή (δικαστή), σύμφωνα με όσα κηρύττει το κοράνι. Θρησκευτική και κοσμική δικαιοσύνη ταυτίζονται. Το ίδιο συμβαίνει και με τον ανώτατο άρχοντα, ο οποίος είναι ταυτόχρονα θρησκευτικός και κοσμικός ηγέτης.

Ο χαλίφης

Μετά τον θάνατο του Μωάμεθ (632), **επικεφαλής της μουσουλμανικής κοινότητας τέθηκε ο χαλίφης**, δηλαδή ο τοποτηρητής του Προφήτη. Ο χαλίφης ήταν το θρησκευτικό πρότυπο των πιστών και ο αρχηγός του κράτους. Καθήκον του ήταν να μεριμνά για την εφαρμογή των εντολών του κορανίου.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

μουφτής: Μωαμεθανός θεολόγος, που εκδίδει επίσημες γνωμοδοτήσεις πάνω σε ζητήματα του θρησκευτικού (μουσουλμανικού) δικαίου.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

- 613:** Ο Μωάμεθ αρχίζει να κηρύττει τη νέα θρησκεία.
622: Ο Μωάμεθ εκδιώκεται από τη Μέκκα και καταφεύγει στη Μεδίνα, γεγονός που σηματοδοτεί την αφετηρία του αραβικού χρονολογικού συστήματος.
632: Ο Μωάμεθ πεθαίνει.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

- Ιδρυτής του ισλάμ ήταν ο Μωάμεθ.
- Το 622 αποτελεί την αφετηρία του αραβικού χρονολογικού συστήματος και θεωρείται η αρχή της ισλαμικής κυριαρχίας στην Αραβία.
- Ο Μωάμεθ μέσα σε δέκα χρόνια επέβαλε τη διδασκαλία του και συνένωσε τις αραβικές φυλές.

- Ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων είναι το κοράνι, που καθορίζει τη θρησκευτική αλλά και την πολιτική ζωή των πιστών.
- Οι μουσουλμανικές κοινωνίες είναι θεοκρατικές: σε αυτές η θρησκευτική κοινότητα ταυτίζεται με το κράτος.

ΕΡΩΤΗΣΗ

- *Πώς αντιλαμβάνεστε τη φράση «Ο ιερός πόλεμος υπήρξε σημαντικός παράγοντας της ραγδαίας εξάπλωσης του ισλάμ»;*

Ο ιερός πόλεμος αποτέλεσε βασικό παράγοντα της ραγδαίας εξάπλωσης των Αράβων. Η ένωσή τους υπό μια ενιαία εξουσία είχε ως αποτέλεσμα την ευκολότερη χειραγώγησή τους. Η υποχρέωση των πιστών να διαδώσουν με το σπαθί τη νέα θρησκεία του Μωάμεθ, η αντίληψη για την είσοδο στον παράδεισο των μαρτύρων της πίστης, ο φανατισμός του κάθε νεοφώτιστου, καθώς και άλλα προβλήματα, οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα, συνέβαλαν στην ταχεία διάδοση του ισλαμισμού. Δεν πρέπει, επίσης, να παραβλεφθεί το γεγονός ότι οι περιοχές που ασπάστηκαν τον ισλαμισμό υπέφεραν από τη φτώχεια και την καταπίεση, σε μια περίοδο που η Περσία και το Βυζάντιο είχαν εξαντληθεί από τους μεταξύ τους πολέμους.

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

Ο προσκυνητής της Πλακεντίας για τους Άραβες

Σχολιασμός: Ο προσκυνητής από την Πλακεντία, βυζαντινή κτήση στην Ιταλία, παρέχει χρήσιμες πληροφορίες για τη ζωή των φρουρών των μακρινών συνόρων του κράτους. Οι κάτοικοι φαίνεται ότι έχουν εξοικειωθεί με τις συνήθειες των φρουρών και αδιαφορούν για την παρουσία τους. Κατά πάγια συνήθεια, οι φρουροί συντηρούνται με τους πόρους της περιοχής. Εύλογο είναι το ερώτημα κατά πόσο μπορούν να νιώθουν ασφαλείς οι κάτοικοι που ζουν στις απομακρυσμένες περιοχές της αυτοκρατορίας.

Ερώτηση: Συσχέτισε την αποστολή στρατιωτών του φρουρίου Φαράν με τον κίνδυνο που αντιπροσώπευαν για την αυτοκρατορία οι Άραβες.

Το κοράνι για τον πόλεμο των απίστων

Σχολιασμός: Το κοράνι (Αλ Κουράν = το ανάγνωσμα) είναι το ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων, στο οποίο περιέχονται οι «αποκαλύψεις» του Μωάμεθ. Στο απόσπασμα αυτό περιλαμβάνονται οδηγίες για τον τρόπο δράσης των πιστών εναντίον των απίστων. Το κοράνι αρνείται την επίθεση. Προτρέπει όμως τους πιστούς να ανταποδώσουν τα χτυπήματα. Προέχει η διατήρηση της πίστης.

Ερώτηση: Ποια σχέση βρίσκετε ανάμεσα στο απόσπασμα και την ανάλογη ρήση του μωσαϊκού νόμου;

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Η επιστροφή του Μωάμεθ στη Μέκκα

Σχολιασμός: Από τη μικρογραφία αυτή αναδεικνύεται η άποψη των μουσουλμάνων για ανεικονική αναπαράσταση του θείου. Αυτός είναι και ο λόγος που δεν υπάρχουν εικονικές παραστάσεις στα τζαμιά. Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η αντίληψη αυτή σχετίζεται ως ένα βαθμό με το γεγονός της εικονομαχίας.

Ερώτηση: Εξηγήστε την ανεικονική αναπαράσταση του Μωάμεθ, καθώς και το λευκό χρώμα του ενδύματος.

5.

Η εικονομαχία

α) Συνθήκες εκδήλωσης της εικονομαχίας

Οι πρωτεργάτες του κινήματος της εικονομαχίας Πρωτεργάτες του κινήματος της εικονομαχίας, σε συνεργασία με εκπροσώπους του ανώτερου κλήρου, ήταν **οι δύο πρώτοι Ίσαυροι*** (Λέων Γ΄ και Κωνσταντίνος Ε΄). Το κίνημα αυτό συντάραξε για περισσότερο από έναν αιώνα το βυζαντινό κράτος (762-843).

Οι λόγοι εμφάνισης του κινήματος Οι ρίζες της κίνησης αυτής όμως δεν είναι δυνατό να βρίσκονται στις ιδιότυπες θρησκευτικές αντιλήψεις δύο αυτοκρατόρων. Το κίνημα αυτό, το οποίο στρέφταν κατά των εικόνων, έχει τις ρίζες του **στις ανεικονικές αντιλήψεις** που επικρατούσαν στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας, καθώς κυρίαρχη ήταν εκεί η αντίληψη ότι η απεικόνιση του θείου με ανθρώπινη μορφή (ανθρωπομορφισμός) δε συμβάδιζε με τον χριστιανισμό, που θεωρείται μια καθαρά πνευματική θρησκεία και στην **αντίδραση στις υπερβολές της λατρείας των εικόνων και των λειψάνων**, αφού ο συγκεκριμένος τρόπος λατρείας άγγιζε τα όρια της δεισιδαιμονίας για τον απλό λαό, ιδίως ευρωπαϊκών επαρχιών.

Γιατί η εικονομαχική κίνηση εκδηλώθηκε στις αρχές του 8ου αι.; Η εικονομαχική κίνηση εκδηλώθηκε στις αρχές του 8ου αι., **την ώρα που η αυτοκρατορία αντιμετώπιζε σοβαρούς εξωτερικούς κινδύνους:** α) ο αραβικός στόλος κυριαρχούσε στις βυζαντινές θάλασσες, προκαλώντας καταστροφές, παραλύοντας το εμπόριο, φτάνοντας ακόμα και μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης (717)· και β) στα βαλκανικά σύνορα οι Σλάβοι και οι Βούλγαροι γίνονταν όλο και πιο απειλητικοί. Οι τύχες της αυτοκρατορίας βρίσκονταν στα χέρια των αγροτικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας, οι οποίοι: α) ήταν στρατιώτες στους θεματικούς στρατούς και β) αντιτάσσονταν στην ιδέα της εικονικής αναπαράστασης του θείου. Η εφαρμογή της εικονομαχικής πολιτικής ήταν ο μόνος τρόπος για να ταχθούν οι πληθυσμοί αυτοί στο πλευρό της κεντρικής διοίκησης· αυτή την πολιτική αποφάσισαν να εφαρμόσουν οι Ίσαυροι.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

Ίσαυροι: Δυναστεία που βασίλεψε από το 717 ως το 811.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

αρχές 8ου αι.: Εκδηλώνεται η εικονομαχική κίνηση.

717: Ο αραβικός στόλος φτάνει μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

- Η εικονομαχική κίνηση (726-843) προήλθε από τη «διασταύρωση» δύο τάσεων: α) των ανεικονικών αντιλήψεων των ανατολικών επαρχιών και β) της αντίδρασης στις υπερβολές στη λατρεία των εικόνων και των λειψάνων, που είχε εξελιχτεί σε δεισιδαιμονία.
- Η εικονομαχική κίνηση εκδηλώθηκε όταν η αυτοκρατορία αντιμετώπιζε σοβαρούς εξωτερικούς κινδύνους.

β) Έναρξη της εικονομαχίας

Η αφορμή

Ο καταστροφικός σεισμός που συνέβη το 726 στον θαλάσσιο χώρο μεταξύ Θήρας και Θηρασίας υπήρξε η αφορμή για την έναρξη της εικονομαχίας. Το γεγονός αυτό ερμηνεύτηκε ως έκφραση της θείας οργής, με το αιτιολογικό ότι η λατρεία των εικόνων ήταν εκδήλωση ειδωλολατρίας στους χώρους της Εκκλησίας.

Η αντίδραση στην εικονομαχική πολιτική

Το 726 ο Λέων Γ΄, εξαπολύοντας την πρώτη επίθεσή του κατά των εικόνων, διέταξε τον στρατό να απομακρύνει από τη Χαλκή Πύλη των ανακτόρων μια εικόνα του Χριστού. Ο λαός της πρωτεύουσας αντέδρασε και ξέσπασαν οδομαχίες. Οι αντιδράσεις εξαπλώθηκαν από την Κωνσταντινούπολη στο θέμα Ελλάδος (σημερινή ανατολική Στερεά Ελλάδα). Ο θεματικός στόλος κινήθηκε εναντίον του Λέοντα αλλά πητήθηκε κοντά στον Ελλήσποντο.

Το πρώτο επίσημο εικονομαχικό διάταγμα

Το πρώτο επίσημο εικονομαχικό διάταγμα εκδόθηκε το 730. Προέβλεπε: α) καταστροφή των εικόνων και β) διώξεις κατά των εικονοφίλων (βασανιστήρια, εξορία, δημεύσεις περιουσιών).

Η στάση του πάπα

Ο πάπας, αντιδρώντας στο διάταγμα αυτό, **στράφηκε προς τους Φράγκους και συνδέθηκε στενά με τους ηγεμόνες τους**. Το γεγονός αυτό επιδείνωσε τις σχέσεις Βυζαντίου-Δύσης.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

- 726:** Ξεσπά καταστροφικός σεισμός στον υποθαλάσσιο χώρο μεταξύ Θήρας και Θηρασίας.
- 726:** Ο Λέων Γ΄ εξαπολύει την πρώτη επίθεσή του κατά των εικόνων.
- 730:** Ο Λέων Γ΄ εκδίδει το πρώτο επίσημο εικονομαχικό διάταγμα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

- Η αφορμή για την έναρξη της εικονομαχίας δόθηκε από έναν καταστροφικό σεισμό (726) που συνέβη στην περιοχή μεταξύ Θήρας και Θηρασίας. Το γεγονός αυτό θεωρήθηκε ως έκφραση της θείας οργής, με το αιτιολογικό ότι η λατρεία των εικόνων ήταν εκδήλωση ειδωλολατρίας.
- Η επίθεση που εξαπέλυσε ο Λέων Γ΄ κατά των εικόνων προκάλεσε μεγάλες αντιδράσεις στον λαό της Αυτοκρατορίας.

γ) Κορύφωση της εικονομαχίας

Η κορύφωση των εικονομαχικών διώξεων

Την περίοδο της βασιλείας του Κωνσταντίνου Ε΄ οι εικονομάχοι **στράφηκαν εναντίον των μοναχών και των μοναστηριών**, που ήταν τα προπύργια της εικονολατρίας. Το 754 στη σύνοδο της Ιέρειας* η πρακτική αυτή νομιμοποιήθηκε, καθώς: α) καταδικάστηκε η λατρεία των εικόνων και β) αναθεματίστηκαν οι οπαδοί της.

Η περίοδος ύφεσης

Το 787, η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος, επί Κωνσταντίνου ΣΤ΄ και Ειρήνης, **καταδίκασε την εικονομαχία**, κατευνάζοντας έτσι τα πάθη σχετικά με το ζήτημα της λατρείας των εικόνων.

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

Ιέρεια: Ανάκτορο στην ανατολική πλευρά του Βοσπόρου.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

- 754:** Η σύνοδος της Ιέρειας καταδικάζει τη λατρεία των εικόνων και αναθεματίζει τους οπαδούς της.
- 787:** Η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος καταδικάζει την εικονομαχία.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

- Η εικονομαχία κορυφώθηκε επί Κωνσταντίνου Ε΄. Την περίοδο αυτή εξαπολύθηκε μια ανελέητη εκστρατεία εναντίον των μοναχών και των μοναστηριών, που αποτελούσαν τα προπύργια της εικονολατρίας.
- Η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος (787) καταδίκασε την εικονομαχία, γεγονός που αποκατέστησε την ηρεμία στους κόλπους της αυτοκρατορίας.

δ) Αναζωπύρωση και τέλος της εικονομαχίας

Η αναζωπύρωση της εικονομαχίας

Η εικονομαχία αναζωπυρώθηκε από τους αυτοκράτορες Λέοντα Ε΄ και Θεόφιλο. Η δεύτερη περίοδος της όμως **δε χαρακτηρίστηκε από τον φανατισμό**

της προηγούμενης περιόδου.

Το τέλος της εικονομαχίας

Το 843 το ζήτημα λύθηκε οριστικά. Τον Μάρτιο της χρονιάς αυτής η μητέρα του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ΄ Θεοδώρα*, με τους συνεργάτες της Βάρδα* και Θεόκτιστο*, συγκάλεσαν στην Κωνσταντινούπολη σύνοδο, η οποία αποφάσισε την αποκατάσταση των εικόνων. Με την απόφαση αυτή **το κράτος έχανε οριστικά τον αγώνα για υποταγή της Εκκλησίας στη βούλησή του.**

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

Θεοδώρα Σύζυγος του αυτοκράτορα Θεόφιλου. Η Εκκλησία την (**;-λίγο μετά το 867**): ανακήρυξε αγία και η μνήμη της τιμάται στις 11 Φεβρουαρίου.

Βάρδας (**;-866**): Ανώτατος Βυζαντινός αξιωματούχος.

Θεόκτιστος (**;-855**): Βυζαντινός αξιωματούχος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Μάρτιος 843: Αποφασίζεται η αποκατάσταση των εικόνων.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

- Η εικονομαχική διαμάχη έληξε οριστικά τον Μάρτιο του 843 με την αποκατάσταση των εικόνων. Το γεγονός αυτό σήμανε την οριστική αποτυχία του κράτους στην προσπάθειά του να υποτάξει στη βούλησή του την Εκκλησία.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. *Αφού μελετήσετε το σχετικό παράθεμα και με βάση την ιστορική αφήγηση, να εξετάσετε ποια πολιτική αναγκαιότητα επέβαλε την εικονομαχία και ποια λαϊκή αντίληψη αυτή υπηρετούσε.*

Η αποτελεσματική προστασία του μικρασιατικού αλλά και του ευρωπαϊκού χώρου της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας προϋπέθετε την επίλυση των προβλημάτων και την ικανοποίηση των αιτημάτων των αγροτικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας. Η εικονομαχική πολιτική θα μπορούσε να συμφιλιώσει τους αγροτικούς πληθυσμούς των ανατολικών επαρχιών με την Κωνσταντινούπολη. Το μέτρο αυτό θα τους ικανοποιούσε και θα τους καθιστούσε προθυμότερους στον αγώνα εναντίον των εξωτερικών εχθρών.

Η εικονομαχία είναι ένα φαινόμενο με βαθύτερα αίτια. Δεν πρόκειται, δηλαδή, για μια απλή διαμάχη σχετικά με τη λατρεία ή μη αντικειμένων, ούτε είναι αποτέλεσμα της θέλησης και μόνο δύο αυτοκρατόρων, του Λέοντα Γ΄ και του Κωνσταντίνου Ε΄. Η εικονομαχική διαμάχη είναι προϊόν της σύγκρουσης δύο βασικών αντιλήψεων, της εικονικής αναπαράστασης του θείου και της ανεικονικής. Η απεικόνιση του θείου με ανθρώπινη μορφή ερχόταν σε αντίθεση με τις αντιλήψεις των ανθρώπων των ανατολικών επαρχιών, οι οποίες στηρίζονταν στο επιχείρημα ότι ο χριστιανισμός, ως καθαρά πνευματική θρησκεία, δεν μπορούσε να παρουσιάζει με ανθρώπινη μορφή τον Θεό. Η άποψη αυτή ενισχυόταν και από υπερβολές στη λατρεία των εικόνων και των λειψάνων, που είχε λάβει τη μορφή δεισιδαιμονίας στις δυτικές περιοχές της αυτοκρατορίας.

2. *Ποια η ερμηνεία που έδωσαν στην έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας (παράθεμα) οι εικονομάχοι και ποια οι εικονολάτρες; Ποιο χαρακτηριστικό της μεσαιωνικής νοοτροπίας αποκαλύπτουν οι συγκεκριμένες ερμηνείες;*

Το φυσικό φαινόμενο της έκρηξης του ηφαιστείου της Θήρας (726) ερμηνεύτηκε από την εικονόφιλη πλευρά ως οργή του Θεού εναντίον του εικονομάχου αυτοκράτορα, και από τον αυτοκράτορα (και κατ' επέκταση από την εικονομαχική πλευρά) ως ένδειξη της δυσαρέσκειας του Θεού για τη λατρεία των εικόνων από τους χριστιανούς.

Οι συγκεκριμένες ερμηνείες απηχούν το πνεύμα της δεισιδαιμονίας, που ήταν έντονο στον Μεσαίωνα, και τις αντιλήψεις για παρέμβαση του θείου στη

ζωή των ανθρώπων σε κρίσιμες στιγμές. Τέτοιου είδους γεγονότα (πείνα, πόλεμος, λοιμοί) ερμηνεύονταν ως σημάδια θεϊκής οργής.

3. *Να επισημάνετε τα κυριότερα επιχειρήματα των εικονομάχων και των εικονολατρών (βλ. σχετικά παραθέματα), αφού λάβετε υπόψη σας τις αποφάσεις των συνόδων του 754 και του 787 (βλ. σελ. 92).*

Το κυριότερο επιχείρημα των εικονομάχων ήταν ότι οι εικόνες λατρεύονταν ως είδωλα· επομένως, αυτοί που τις προσκυνούσαν ήταν ειδωλολάτρες. Διακήρυτταν λοιπόν ότι ο χριστιανισμός δεν πρέπει να προσκυνά κατασκευάσματα ανθρώπινων χεριών. Η προσκύνηση, άλλωστε, των εικόνων δεν είναι θεϊκή εντολή.

Οι εικονολάτρες δέχονταν ότι τις εικόνες τις κατασκεύαζαν με αγαθή προαίρεση οι πιστοί, με σκοπό τη δοξολογία και την ανάμνηση των παθών του Χριστού. Η προσκύνηση δεν αφορά την ύλη. Αυτό είναι προφανές, αφού, σε περίπτωση που καταστραφεί το σχήμα του σταυρού από μια εικόνα, το ξύλο δεν έχει χρησιμότητα και καταστρέφεται. Η προσκύνηση αφορά μόνο πρόσωπα και σύμβολα.

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

Η πολιτική αναγκαιότητα της εικονομαχίας

Σχολιασμός: Το παράθεμα προσφέρει μια διαφορετική ερμηνεία του θέματος: Η εικονομαχία είχε και πολιτικά αίτια. Οι Ίσαυροι, που ανακίνησαν το θέμα, στόχευαν στο να προσεγγίσουν και θρησκευτικά τους αγροτικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας, οι οποίοι είχαν εθιστεί στην ανεικονική αναπαράσταση του θείου. Η ανταπόκριση στην ανάγκη αυτή ικανοποιούσε τους πληθυσμούς αυτούς, που έφεραν το κύριο βάρος της άμυνας έναντι των Αράβων. Η πολιτική αυτή όμως δίχασε τον λαό και έριξε την αυτοκρατορία στη δίνη μιας μεγάλης διαμάχης.

Ερώτηση: Ποιος είναι ο ρόλος των αγροτικών πληθυσμών της ανατολικής Μικράς Ασίας στην εικονομαχία;

Η έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας και η έναρξη της εικονομαχίας

Σχολιασμός: Η αδυναμία εξήγησης του φυσικού φαινομένου παρερμηνεύεται από τον χρονογράφο Θεοφάνη τον Ομολογητή. Η έκρηξη του ηφαιστείου ερμηνεύτηκε ως σημάδι της θείας οργής. Ο αυτοκράτορας εξήγησε το φαινόμενο με τρόπο ευνοϊκό γι' αυτόν και εξαπέλυσε τον αγώνα εναντίον των εικόνων.

Ερώτηση: Με βάση το παράθεμα, εξηγήστε γιατί ένα φυσικό γεγονός, όπως η έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας, μπορεί να θεωρηθεί ως ιστορικό γεγονός.

Τα επιχειρήματα των εικονοκλαστών

Σχολιασμός: Η επιστολή του αυτοκράτορα Λέοντα Γ΄ Ισαύρου περιέχει τα κύρια επιχειρήματα των εικονοκλαστών: α) οι εικόνες είναι έργα ανθρώπων και β) δεν αποτελούν στοιχείο της χριστιανικής παράδοσης.

Ερώτηση: Ποια είναι τα επιχειρήματα των εικονοκλαστών, σύμφωνα με τον Λέοντα Γ΄;

Τα επιχειρήματα των εικονολατρών

Σχολιασμός: Ο Ιωάννης Δαμασκνός θεωρείται ο πατέρας της φιλοσοφίας και της θεολογίας της ανατολικής Εκκλησίας και ο μεγαλύτερος υμνογράφος της. Υπήρξε επίσης υπέρμαχος της εικονολατρίας. Βασική του άποψη είναι ότι οι εικόνες αποτελούν τα βιβλία των αγράμματων. Η προσκύνσή τους δε σχετίζεται με το υλικό από το οποίο κατασκευάζονται. Ο πιστός προσκυνά και σέβεται τα σύμβολα, τα οποία κατασκευάστηκαν με σκοπό τη δοξολογία και την εξύμνηση των έργων του Χριστού και των αγίων.

Ερώτηση: «Οι εικόνες αναπληρώνουν τα είδωλα, και άρα αυτοί που τις προσκυνούν είναι ειδωλολάτρες». Πώς απαντά σε αυτό τον συλλογισμό του Λέοντα Γ΄ ο Ιωάννης Δαμασκνός;

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικονομάχοι καλύπτουν την εικόνα του Χριστού με ασβέστη

Σχολιασμός: Η μικρογραφία αυτή αποτελεί μια σημαντική μαρτυρία για τη δράση των εικονομάχων, που είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή λαμπρών έργων τέχνης. Την περίοδο της εικονομαχίας κάθηκαν αριστουργήματα. Πολλές είναι οι παραδόσεις για ανεύρεση εικόνων τυχαία σε διάφορα σημεία, όταν στη συνέχεια χτίστηκαν ναοί. Οι εικόνες από την περίοδο αυτή πάντως είναι λίγες και σώζονται σε περιοχές ή μοναστήρια όπου δεν έφτασε χέρι εικονομάχων.

Ερώτηση: Ποιες επιπτώσεις για την τέχνη είχε η πολιτική των εικονομάχων;